

Πρέπει, αλήθεια, να κόβουμε την ιστορία σε φέτες;

JACQUES LE GOFF

Angelus Novus, 2016, 144 σελ

Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε το 2013, είναι το τελευταίο του σημαντικού Γάλλου Ιστορικού Jacques Le Goff (1924-2014). Ο συγγραφέας είναι περίφημος μελετητής του ευρωπαϊκού «Μεσαίωνα» με τον οποίο, όπως αναφέρει στην πρώτη κιόλας φράση του βιβλίου ασχολήθηκε από το 1950, πάνω από μισό αιώνα. Κάτω, λοιπόν, από έναν σχεδόν παραπλανητικό τίτλο συμπυκνώνει το έργο μιας ζωής. Το μεθοδολογικό ερώτημα που προτάσσει το εξετάζει μέσα από την καθαρά προβληματική, για το συγγραφέα, «αξίωση» κεντρικής θέσης της «Αναγέννησης» στην Ιστορία του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Ανακεφαλαιώνει με ευσύνοπτο τρόπο ένα τεράστιο σε εύρος και όγκο πεδίο γνώσεων που αφορά, γενικά, την αντίληψη της ιστορίας από την ύστερη αρχαιότητα μέχρι σήμερα και, ειδικά, τις ιστοριογραφικές αφηγήσεις γύρω από την Αναγέννηση και τον Μεσαίωνα. Εξηγεί πειστικά γιατί η Αναγέννηση είναι ένα στιγμιότυπο της περιόδου που επικράτησε να αποκαλείται Μεσαίωνας ο οποίος διαρκεί κατά την γνώμη του ως τον 18^ο αιώνα. Αυτή την περίοδο την ονομάζει «μακρύ Μεσαίωνα».

Το βιβλίο αυξάνει ταχύτητα όσο προχωρά και μετά από μια εισαγωγή που πλαισιώνει το θέμα επιχειρεί μια συστηματική αποδόμηση, αποτίμηση και συγκεφαλαίωση των σταθμών στην εξέλιξη των ιδεών των σχετικών με τις επίμαχες «περιόδους» της αναγέννησης και του Μεσαίωνα. Εδώ το περίοδος μπαίνει σε εισαγωγικά διότι όπως σημειώνει χαρακτηριστικά στην τελευταία παράγραφο του προτελευταίου κεφαλαίου «μια αληθινή ιστορική περίοδος είναι συνήθως μακρά» υπονοώντας πως η λεγόμενη Αναγέννηση δεν έχει διάρκεια και μοιάζει μάλλον επεισόδιο μιας περιόδου.

Μέσα από την τεράστια πείρα του ο Le Goff καταφέρνει να ανακεφαλαιώσει με κατασταλαγμένο και πειστικό τρόπο κρίσιμες στιγμές μιας θεμελιώδους ευρωπαϊκής συζήτησης που μας οδηγεί στην καρδιά της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Η Αναγέννηση παρουσιάζεται σαν ένα μεμονωμένο «εξαιρετικό» γεγονός κι αποτελεί την αφετηρία μιας αφήγησης με την οποία η Ευρώπη διαρκώς αυτοεπαινείται και εδραιώνει την πεποίθηση της ανωτερότητας της άπαξ δια παντός. Η παραδοχή,

στην εισαγωγή, πως συντελείται πλέον η παγκοσμιοποίηση των ιστοριών, σχετίζεται άρρηκτα με την διαπίστωση πως το θέμα δεν είναι ειδικό. Η Ευρωκεντρική αφήγηση της Νεωτερικότητας έχει προβληματικά θεμέλια, που η σύγχρονη Ευρώπη καλείται να επανεξετάσει.

Είναι εντυπωσιακό πως οι θρυλούμενες αρετές και τα επιτεύγματα της Αναγέννησης κατάγονται από τον Μεσαίωνα. Η κεντρική θέση της Αναγέννησης βασίζεται σε μια πολεμική που ξεκινά από τις ελίτ της Ιταλικής Αναγέννησης και παγιώνεται βαθαίνει και πολώνεται σε επάλληλα κύματα με κρίσιμη προσωπικότητα τον τουλάχιστον ιδιοσυγκρασιακό γάλλο ιστορικό Michelet (1798-1874). Σαν να μην έφτανε αυτό στο κεφάλαιο με τον ελληνικό τίτλο *Ο Μεσαίωνας γίνεται «οι σκοτεινοί αιώνες»* ανακαλύπτουμε πως τα στοιχεία που παραδοσιακά προσάπτουμε στο Μεσαίωνα, όπως η μαγεία το κάψιμο των μαγισσών και η θέση της γυναίκας είναι συνδεδεμένα με διεργασίες που θέτει σε κίνηση η Αναγέννηση.

Αναδεικνύει επίσης χαρακτηριστικά που μοιάζουν προφανή σε όποιον μελετά την ύστερη αρχαιότητα όπως το γεγονός πως η Αναγέννηση δεν δίνει καινούρια ώθηση στην ορθολογικότητα ούτε τοποθετεί τον άνθρωπο στο κέντρο διότι βρίσκεται ήδη εκεί, σε όλη την σκέψη του επονομαζόμενου Μεσαίωνα. Η Αναγέννηση τελικά αναδύεται σαν μία από μια σειρά «αναγεννήσεις» και η κεντρική θέση που της αποδίδεται σχετίζεται με πολεμικές που πλέον έχουν ξεπεραστεί. Το βιβλίο δεν εξηγεί *γιατί* αλλά περιγράφει *πως* έγινε αυτή η περιοδολόγηση. Αφήνει, βεβαίως, αιχμές, π.χ. για την στενή σχέση των λογίων με την εξουσία, για τους Μεδίκους ως τραπεζίτες κι όταν μιλά, για παράδειγμα, για τον μέγα ιστορικό Burckhardt το κάνει σε τόνο που, στο γαλλικό πρωτότυπο τουλάχιστον, δε ξέρεις με σιγουριά αν κρύβει ή όχι κάποιαν ειρωνεία καθώς περιγράφει με άνισο τρόπο το περιεχόμενο των κεφαλαίων του βιβλίου του, του οποίου το πρώτο κεφάλαιο έχει τον χαρακτηριστικό τίτλο «ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΩΣ ΕΡΓΟ ΤΕΧΝΗΣ» κ.α.

Εδώ υπάρχει κάτι αξιοσημείωτο που καθιστά την Ελληνική μετάφραση ενδιαφέρουσα. Ο Le Goff μοιάζει να περιορίζεται από το γεγονός πως αυτό που υπερασπίζεται για τον Μεσαίωνα αποτελεί, λογικά κι επόμενα σύνδεση με την υπόθεση της Χριστιανικής θεμελίωσης της Ευρώπης. Κι όταν ένας Ευρωπαίος της Ανατολής, όπως είναι μεταξύ άλλων οι Έλληνες, βλέπει πως κινείται ο συγγραφέας παραξενεύεται. Αυτό διότι αποφεύγοντας συστηματικά κάθε αναφορά στην (Χριστιανική και μη) Ανατολή το εγχείρημα του στερείται μεγάλο μέρος της φυσικής του επιχειρηματολογίας και υπονοεί έναν κόσμο ανησυχητικά στεγανό. Στο κεφάλαιο *Η όψιμη εμφάνιση του Μεσαίωνα* τονίζει πως «η περιοδολόγηση της ιστορίας δεν είναι ποτέ μια πράξη ουδέτερη και αθώα». Μια εύλογη συνέπεια του λόγου του είναι πως και οι διαχωρισμοί στον χώρο (έννοια σύμφυτη με αυτήν του χρόνου) δεν είναι, ούτε αυτοί, ουδέτεροι και αθώοι. Το εγχείρημα του Le Goff ολοκληρώνεται φυσικά στην ανατολική μεσόγειο την ευρωπαϊκή ανατολή και συνομιλεί και με το Ισλάμ. Σιγά σιγά ακόμα και η Ευρώπη αντιλαμβάνεται πως η Αναγέννηση χρησιμεύει σαν παραπέτασμα και σαν εξαίρεση αυτού ακριβώς του πολύπλοκου συστήματος στο οποίο όμως ανήκει. Κάποιες στιγμές λοιπόν, μοιάζει ο συγγραφέας να ανοίγει την πόρτα αλλά να αποφεύγει να την περάσει. Ίσως το κάνει για λόγους καθαρά μεθοδολογικούς, το πεδίο της έρευνας θα ήταν τόσο μεγάλο που κάθε διατύπωση εκ μέρους του θα έχανε σε αξιοπιστία. Σε καμμία όμως περίπτωση όμως δεν είναι πιο εύκολο να παραβλέψει κανείς απολύτως πως ο Μεσαίωνας για τον οποίο μιλά είναι ένα οργανικό σύστημα του οποίου τα κέντρα είναι πολλαπλά.

Στο ίδιο κεφάλαιο (*Η όψιμη εμφάνιση του Μεσαίωνα*) διαβάζουμε πως το 1688 ο γερμανός φιλόλογος Christoph (Keller) Cellarius ορίζει για πρώτη φορά με ακρίβεια την έκταση του Μεσαίωνα, έχει αφετηρία την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου (Αυτοκράτωρ 306-337) και τέλος την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453. Παρατηρεί κανείς πως η εποχή αυτή προσδιορίζεται και στην αρχή και στο τέλος της προς ανατολάς.

Το να μιλήσεις για τον Μεσαίωνα σημαίνει να μιλήσεις για ένα μεγάλο σύστημα που αλληλεπιδρά και φέρνει στην επιφάνεια συνέχειες που έχουν αποκρυβεί συστηματικά. Συνέχειες στον χώρο και στον χρόνο. Όταν θες να μιλήσεις για τον Θεολογικό ανθρωποκεντρισμό μοιάζει δύσκολο να μην αναφερθείς στους Ελληνόφωνους Θεολόγους Πατέρες μια που αυτοί διατύπωσαν και θεμελίωσαν τις αρχές αυτής της σκέψης. Το να μιλήσεις για Μεσαίωνα σημαίνει να μιλήσεις και για την Ανατολή. Στο βιβλίο του ο Le Goff δεν κάνει κάποια ουσιαστική σύνδεση του θέματος του με την Ανατολή.

Το βιβλίο αυτό διαστέλλει την νεωτερική αφήγηση και ισορροπεί την αυταρέσκεια της προσφέροντας μια δυνατότητα σχέσης με έναν απόβλητο «άλλο» τον οποίο ονόμασε ο «μέσος αιώνας» για να τον απωθήσει. Ο Le Goff τον αποδίδει ξανά με τρόπο οργανικό και τον παρουσιάζει ως τον βαθύτερο εαυτό της. Θυμίζει ίσως τον τρόπο με τον οποίο ο Φρόνυτ στο τελευταίο του βιβλίο «Ο Μωυσής και ο Μονοθεϊσμός» υποστήριξε πως ο Μωυσής (που έδωσε το όνομα του στον Μωσαϊκό νόμο κι αποτελεί σημείο εκκίνησης του Ισραήλ) ήταν αιγύπτιος. Ανήκε δηλαδή φυλετικά και πολιτισμικά στον κατεξοχόν μισητό και ακάθαρτο «άλλο» ο οποίος όμως βρίσκεται στον πυρήνα της ταυτότητας του.

Ο μεθοδικός τρόπος του Le Goff, η παράθεση πολλαπλών αφηγημάτων που αθροιστικά φτιάχνουν έναν χάρτη και φωτίζουν την υποκείμενη πολυπλοκότητα του θέματος καθιστούν το βιβλίο μια λεπτή άσκηση ισορροπίας που κάτω από το ερώτημα της περιοδολόγησης φέρνει στην επιφάνεια ένα τυφλό σημείο. Σημείο που συνδέεται με την τρέχουσα αγωνία της δυτικής Ευρώπης. Αγωνία που όσο πάει είναι όλο και πιο συγγενής με αυτήν της άλλης μισής, της ανατολικής Ευρώπης, της μέσης Ανατολής αλλά και του υπόλοιπου κόσμου. Η απώλεια της ισχύος της βοηθά και προτρέπει την Ευρώπη να καταλάβει με τρόπο απαιτητικό, βαθύτερο, τον εαυτό της και τον κόσμο. Αυτή η στιγμή της αδυναμίας είναι ίσως η πιο φωτεινή ευρωπαϊκή στιγμή. Η ισχύς και η σοφία δεν ακμάζουν μαζί.